

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2022.62.264-277>

УДК 726.7:727.4

Куцевич Вадим Володимирович

*доктор архітектури, професор,
завідувач кафедри архітектурного проектування
цивільних будівель споруд*

Київський національний університет будівництва і архітектури

kutsevych.vv@knuba.edu.ua

<http://orcid.org/1000-0001-6128-7410>

АРХІТЕКТУРА МУСУЛЬМАНСЬКИХ МЕЧЕТЕЙ В УКРАЇНІ

Анотація: у статті розглядається історичні передумови проникнення ісламу на територію України і формування ісламської сакральної архітектури. Розглянута поява мусульман на українських землях, насамперед на південних, яка була зумовлена розміщенням України на порубіжжі двох великих цивілізацій – християнської та мусульманської. Географічне положення України визначало активну її взаємодію з мусульманськими країнами та народами. При цьому іслам у межах сучасної України відіграв значну етноформувальну роль у житті деяких народів, які сформувалися на українських землях – (кримські татари та ногайці).

Свідчення про постійне перебування мусульман у Київській Русі відносяться до XI ст., коли на службі у київського князя була кіннота з мусульман-печенігів. Другий період визначається як військово-колонізаційний, де йдеться про осідання на постійному місці народів, що сповідують іслам, а також колонізаційну політику Османської імперії в Північному Причорномор'ї і Подністрів'ї. Кримський півострів став основним ареалом поширення ісламу на землях, що ввійшли до складу незалежної України. Саме тут зародилася і зміцніла унікальна мусульманська цивілізація [1-2].

Ключові слова: іслам; мусульманські мечеті; орієнтальне зодчество; традиції; архітектурно-планувальні рішення; композиційні рішення; конструктивні рішення.

Постановка проблеми. Іслам в Україні – друга за чисельністю віруючих релігій після християнства. Кількість мусульман в Україні складає близько 1,5 млн. осіб і продовжує зростати за рахунок повернення до ісламу представників народів, які його традиційно сповідали, а також демографічних та міграційних процесів, повернення до релігії ісламу нових мусульман серед українців. Чисельність релігійних структур прихильників ісламу (на 2012 р.)

налічувала 1233 релігійних організації, що складає 31,7 відсоток загальної релігійної мережі держави.

Актуальність дослідження обумовлена соціально-культурним та духовним оновленням суспільства, розвитком релігійних відносин та релігійного життя, що в свою чергу потребує для цього формування матеріальної бази – культових будівель споруд – мечетей [3-4].

В даний час у мережі мусульманських культових будівель і споруд в Україні налічується понад 60 мечетей і молитовних будинків, 90 недільних шкіл і 7 духовних закладів вищої освіти. Крім того близько 10 мечетей є пам'ятками архітектури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нова містобудівна політика щодо розвитку духовності та задоволення потреб релігійних організацій здійснюється по Закону України «Про свободу совести та принципів демократії» від 23.04.1991 р. № 988 (зі змінами 1992-2019 рр.).

За цими напрямками видані державні нормативні акти, посібник з проєктування (В. Куцевича), книги (М. Якубовича, Б. Засипкіна, Ю. Крикуна, Ю. Асєєва, Г. Логвина, М. Дьоміна, І. Диди, підручник В. Тимофієнка, дисертації (О. Ралєва, Ю. Сющук, М. Сапунової, наукові публікації (Є. Лопушинської, В. Куцевича, О. Жовкви та ін.).

Мета дослідження. Виявити, проаналізувати формування архітектури мусульманських мечетей в Україні.

Методи дослідження. Основними методами застосованими у дослідження є: загальнонаукові методи, які включають огляд літератури з питань розвитку ісламу в Україні і визначення зародження і становлення мусульманської архітектури; теоретичні методи: порівняльний аналіз практики проєктування і будівництва мечетей, ознайомлення з нормативною базою їх проєктування; емпіричний метод: опис, спостереження, сприйняття образів.

Основна частина. Виняткове місце у формуванні ісламської архітектури посідає Стамбул, який сформувався на основі візантійського Константинополя. Увага архітекторів у ньому була зосереджена на створенні закритих внутрішніх просторів [5]. Зведення храмів пов'язували з влаштуванням замкнених, прямокутних, оточених з усіх боків галереями подвір'їв. Мечеті виділялися з посеред надзвичайно щільної забудови міста. Кожна мечеть складалась з великого комплексу, до якого входила безпосередньо будівля мечеті, а також велике подвір'я для молитви обнесеного з усіх боків будинками або аркадами.

Одним з головних композиційних елементів мечетей є мінарети, які виділяються з оточення, контрастують з основним об'ємом храму.

До найкращих баневих мечетей можна віднести Джума–Джами у Євпаторії (1552-1564). З історії архітектури відомо, що для розроблення проєкту цієї

мечеті було запрошено стамбульського архітектора із світовим ім'ям Коджа Синана (1489-1588), якого за силою таланту прирівнювали до генів Ренесансу. Його творчість була вершиною розвитку ісламської архітектури XVI ст.

Мечеть Джума–Джамі у Євпаторії це зредугований варіант мечеті Сулейманіє в Стамбулі, зведеної К. Синаном у 1550-1557 рр. Обидва храми споріднює центричність композиції та пірамідальність силуету, сформована великою півсферичною банею й підпорядкованою їй системою бічних перекриттів – півсферичних і чвертьсферичних склепінь над південною й північною частинами молитовного залу.

Архітектурно-планувальна організація Євпаторійської пам'ятки складається з прямокутного молитовного залу, північного п'ятипрогонового портика зі стрілчастими арками на мурмурових колонах зі сталактитовими капітелями та двох мінаретів з круглими стовпами, встановленими на восьмигранних базах східного й західного фасадів. У просторовому залі, оточеному по боках двоярусними галереями, на висоті 20 м домінує великий півсферичний купол, прорізаний в основі шіснадцятьма арковими вікнами.

Перехід від четверика, утвореного північною стіною та чотирма внутрішніми підпорами, що пов'язані арками, до восьмигранного приземкуватого підбанника виконаний з використанням сферичних вітрил. Трипрогонові внутрішні галереї з півциркульними арками перекриті невеликими півсферичними куполами, а по нижньому ярусу - дерев'яними стелями. Вони формують рух до південної стіни з гранчастим у перерізі міхрабом¹, перекритим сталактитовим півсклепінням. Поруч на високому кам'яному п'єдесталі зі сходами встановлено мімбар² [6-9].

У XVII-XIX ст. проводилися реставраційні роботи мечеті. З роками мечеть опинилася у аварійному стані, а 1962 – 1968 рр. були проведені реставраційні роботи фахівцями Українського спеціального науково-реставраційного управління під керівництвом архітектора-реставратора Є. І. Лопушинської [10]. Після реставрації оновлена мечеть Джума-Джами стала виконувати функції музею, а потім була передана ісламській громаді міста.

Під впливом турецької середньовічної архітектури сформувалась архітектура Кримського ханства, та орієнтальне зодчество південно-західних областей України. Географічна та історична близькість України до близькосхідного регіону робить особливо актуальним необхідність розуміння його архітектури.

1. міхраб - (арат. – місце боротьби) – священна арка або екседра у мечетях, яка визначає киблу – напрям на Мекку, куди необхідно повернути обличчя під час молитви.

2. мімбар- (араб. –трибуна, кафедра) – кафедра для публічного читання Корана і проповідей. Встановлюється праворуч від міхраба.

У період турецького панування на Поділлі і Буковині (1672-1699) у Каменці-Подільському кафедральний костюл Петра і Павла було перетворено на головну мусульманську мечеть, у зв'язку з чим до західного боку будівлі прибудували мінарет (висота 36,5 метра). Його основною стала ренесансова каплиця XVI ст. у вигляді куба. Друга частина – власне мінарет – представляв двадцятиметровий круглий у плані стовп з гвинтовими кам'яними сходами всередині і балконом біля завершення. Це завершення уявляло собою кам'яну різьблену чашу, в якій містяться вибиті з міді куля, змії і півмісяць.

В 1756 р. після вигнання турецьких загарбників, бронзовою статуєю Богородиці, була встановлена на мінареті, як символ перемоги християнства над ісламом [11].

Панування Туреччини над частиною українських земель тривала недовго, але багато християнських храмів було закрито і біля них збудовано мінарети загальноприйнятого зразка. Усе це істотно-впливало на архітектурний силует міст і на їх ідеалогічну спрямованість [12]. Так, у середмісті Кам'янець-Подільського після визволення від османської окупації у 1699 р. містобудівна структура виявилася деградованою і зникли цілі квартали- забудови [13].

На початку XIX ст. міграційні процеси у Російській імперії на початку XIX ст. потребували формування культових будівель і споруд для татар та інших народів, які сповідували іслам. Для цього розроблялися «зразкові» проекти громадських будівель, в тому числі мечеті. Архітектору А. Мельникову було доручено розробити такий проєкт татарської мечеті. Для цього він вивчав особливості мусульманських релігійних обрядів і національні традиції в архітектурі мечетей.

За задумом архітектора будівля мечеті складалася з основного восьмикутового об'єму. Крім того будівля мала мінарет призматичної форми, передпокій, міхраб і мімбар. Вікна, двері з килевидними завершеннями підкреслювалися рельєфним валиком. Архітектура невеликої дерев'яної мечеті була розрахована на спорудження з дерева у міста і селах [14].

Перша мечеть (XVI – XVII ст.) на території сучасної України з'явилася в Острозі на Волині (зараз Рівненська обл.), яка була побудована не Кримським ханством і не Османською імперією, а власне, українцями, а саме представником давньоукраїнського роду, князем Костянтином Острозьким, який звів її для татар, що перебували в нього на службі. На жаль до нас ця мечеть не дійшла і залишилася лише назва – Татарське передмістя із Татарською надбрамною баштою [15-16].

У XIV – початку XV ст. над українським, білоруським, литовським і польським народами, які входили до складу Королівства Польського і Великого князівства Литовського нависла загроза з боку німецьких лицарів. Для

боротьби з агресією потрібно було об'єднання сил. У Грювальдській битві 1410 р. війська склалися з українців, білорусів, литовців, поляків і татар.

Після перемоги багато татар осіли в Україні, Польщі, Литві і Білорусі. Для них зводилися дерев'яні мечеті. Будували їх татари за допомогою місцевих майстрів. Тому у архітектурно-планувальних і конструктивних рішеннях будівель мечетей використовувалися традиційні місцеві елементи слав'янської і татарської дерев'яної народної архітектури. Це було поєднання зрубних об'ємів, чотирьохсхилих покрівель, стовпові галереї з розкосами, а також баневі перекриття.

Мусульманські громади в містах України з часом збільшувалися і перший дозвіл на будівництво Соборної (татарської) мечеті у Харкові на березі р. Лопань був виданий у квітні 1906 р. з вимогами, «чтобы минарет и потолки устроены были железобетонной конструкцией, а на минарете был устроен громоотвод». В тому же році Соборна мечеть відкрилася в переддень місяця Рамадан.

У радянські часи, в період «войовничого атеїзму» (1930-ті роки), мечеть було знесено, що влада обумовила необхідністю розширення русла р. Лопань і улаштування набережної.

З великої радості харківських мусульман вдалося знайти частину фундаментів старої мечеті, що було символічно для вірних. Почалася відбудова храму: на вже освяченому місці зімкнулися фундаменти старої і нової мечетей. У кладку нової будівлі заклали знайдені цеглини старої мечеті (арх. І. Т. Муратов. 2006).

Мусульманська громада Києва сформувалася у середині XIX ст. переважно з татар-переселенців із Поволжя, які селилися на периферії Лук'янівки, яка зрештою отримала назву Татарка. З історії відомо, що у кінці XIX ст. у Києві налічувалося близько 200 тис. мусульман, а за законами Російської імперії духовні консисторії дозволяли будівництво мечетей у населених пунктах, де мешкало не менше 300 мусульман обох статей або 200 мусульман чоловічої статі.

У першому проєкті мусульманської мечеті для м. Києва (арх. О. Кобелєв, Л. Феокритов, 1908) передбачалося її розташування у садибі по вул. Гоголівській, 29 (рис. 1). У жовтні 1913 р. київським губернатором був покладено перший камінь до фундаменту мечеті. Однак Перша світова війна, яка почалася менше, ніж через рік, і подальші політичні потрясіння завадили зведенню мечеті [17].

Сучасна історія ісламу і мусульман в Україні починається практично лише із здобуттям нею Незалежності. Так, у молитовно-мусульманському комплексі на вул. Лук'янівський у Києві (арх. О. Комаровський, В. Романов,

О. Московчук, за участю арх. С. Бабушкіна, Рідуана (Сірія), Х. Ахмада, 1998-2011), за основу образного його вирішення прийняті мотиви архітектури Кримського ханства. До складу його приміщень входять молитовні зали мечеті на три тисячі вірних, мінарет, готельні номери, магазин, адміністративні приміщення, думух, приміщення для школи – медресе, бібліотеки, приміщення для омовінь (жіночі і чоловічі), їдальня з кухнею і підсобними приміщеннями [18-19].

Будівля комплексу увінчана куполами. Для зведення куполів мечеті було застосовано оригінальну архітектурно-конструктивну технічну систему АКТС «Гітор» (інж.-констр. М.Й. Коляков), яка ґрунтується на безопалубній системі зведення і не залежить від існуючої бази індустріального будівництва.

Вертикальний акцент комплексу надає башта-мінарет заввишки 27м, який увінчено шатровим завершенням із півмісяцем. До лаконічного оздоблення будівлі, виконаній у східній традиції, включено орнаменти з кольорової кераміки (Рис. 2).

На задоволення потреб ісламських громад України поширюється проєктування і будівництво мечетей у складі культурних центрів та окремих будівель мечетей.

Так, у м. Одесі побудований арабський культурний центр (арх. В. Глазирін, Ю. Голодонюк, Л. Кривошеєва, Д. Повстанюк та ін), будівля якого розташована на вільній ділянці в кварталі традиційної периментальної забудови центральної частини міста (2000). Місцезнаходження ділянки обумовило прямокутну форму плану і поверховість основного об'єму будівлі із арковим порталом і монументальними гранітними сходами.

Храктерні форми купол, який спирається на масивний барабан і мінарет, були головними знаковими ознаками мечеті. Але при зведенні центру мінарет не був побудований.

Крім традиційного молитовного залу мечеті, до складу центру входять школа-медресе, службові та офісні приміщення. У підземній і цокольній частинах будівлі розміщено невеликий паркінг і приміщення інженерної інфраструктури із природним освітленням.

Високий рівень виконаних оздоблювальних робіт сприяв опорядженню куполу зеленою мозаїкою, над ним домінує позолочений шпиль (загальна висота 18 м). Згідно східних канонів білосніжні фасади прикрашені стрілочастими арками, дрібною пластиною на основі мусульманських традиційних мотивів і складних візерунків мармурових підлог [20].

Відродженню ісламу в Україні і будівництву мусульманських мечетей сприяли представники тюрських народів, пращури яких мешкали на території сучасної України, в деяких місцях уже з кінця IX ст. другого тисячоліття.

Виходячи з цього найбільший обсяг проектування і будівництва мечетей спостерігався в Автономній Республіці Крим у зв'язку із прийнятою програмою «Повернення кримських татар у Крим» (1990).

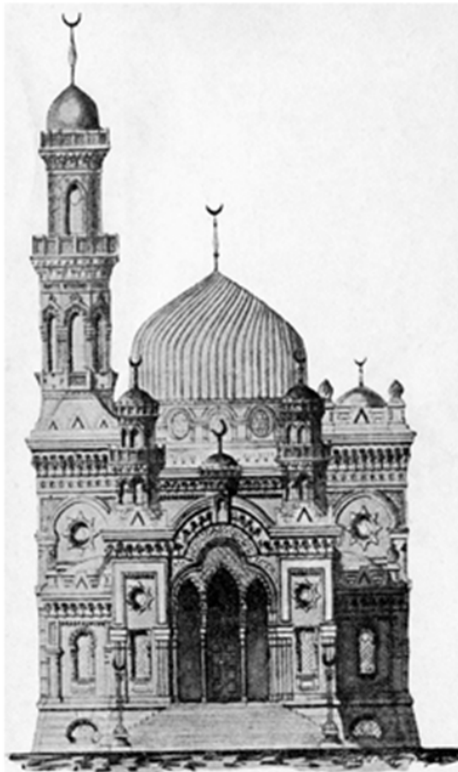

Рис.1

Рис.2.а

Рис.2.б

Рис.2.в

Рис. 1. Проект мусульманської мечеті для м. Києва. 1908 р.

Рис.2. Молитовно-мусульманський комплекс у м. Києві. 1998-2018 рр.

а. Загальний вигляд. б. Фрагмент внутрішнього двору. в. Фрагмент молитовного залу мечеті.

Крім того зведені та успішно проєктуються мусульманські мечеті у Донецькій, Луганській, Запорізькій, Миколаївській, Херсонській областях, а також у містах Київ, Харків, Одеса та ін.

Висновки. На основі узагальнення досвіду проєктування, будівництва та експлуатації мусульманських мечетей в Україні визначено, що починаючи з 90-х років ХХ ст. в Україні зріс інтерес до вивчення архітектури ісламу, про це свідчать дослідження д-р архіт., проф. О. Б. Раллева, д-р., архіт., проф. В. В. Куцевича, д-р. архіт., проф. М. М. Дьоміна, д-р. архіт., проф. Ю. В. Івашко, д-р. арх. О. І. Жовкви, д-р. мист., проф. В. Тимофієнка, канд. арх. Ю. Г. Сющука, М. Ю. Сапунової, заслуженого архітектора АРК Ю. В. Крикуна та інших науковців, у яких простежується переоцінка архітектурної спадщини України – в контексті всесвітньої історії архітектури де одним із важливих напрямків є мусульманська архітектура [9, 21-26].

Архітектура Близького Сходу епохи древності і середніх віків є першоосною становлення мусульманської архітектури. Так, перетворений в мечеть храм Св. Софії у Константинополі став зразком для багатьох ісламських культових будівель. Мечеті з великими банями створюють мікрокосмос, доступ у яких відкриває людині віра, і тому, як вчить Коран знамення подається лише народу переконованому [27].

Для сприйняття відновленню втраченого за радянські часи цілого напрямку в архітектурі громадських будівель і споруд – сакрального зодчества, в тому числі і мусульманського, на кафедрі архітектурного проєктування цивільних будівель і споруд КНУБА читається лекційний курс з сакральної архітектури, розроблені основи проєктування храмів різних конфесій, у т.ч. і мусульманських мечетей [28-29].

Наведені приклади формування мусульманських мечетей відносяться до безперервного історичного процесу архітектурної творчості. Очевидно, що і в майбутньому традиційні форми, символи і композиційні прийоми, які збереглися в архітектурних пам'ятках, будуть слугувати джерелом натхнення для створення нової ісламської архітектури.

Визначено, що проблемою формування сучасної архітектури мусульманських мечетей є поєднання традиційності та сучасного творчого характеру архітектурного методу створення об'ємно-просторового образу ісламських святинь.

Список джерел:

1. Кримський А.Ю. Вибрані сходознавчі праці в п'яти томах. – Київ: Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. Т.І. Арабістика (2007); Т. II. Тюркологія

(2007); Т.ІІІ. Тюркологія (2010); Т. ІV. Іраністика (2008); Т. V. Іраністика (2010).

2. Закон України « Про свободу совісті та релігійні організації» Відомості Верховної Ради України. – Київ, 1992. - №15.

3. Релігії світу: Пер. з франц. / П. Балта, Ж. Боттеро, К. Шадефо та ін. – Київ: Махаон, 2005. – С. 182-197.

4. DR. Jan Barnes. Wored-Religions. Part 6: Islam. - London: Cartographica, 2008. – S. 119-142. ISBN: 978-1-84573-325-4

5. Дида І. Екологічні основи традиційної української архітектури: Монографія. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2009. – С. 90.

6. Історія української архітектури (Ю. С. Асєєв, В. В. Вечерський, О.М. Годованюк та ін.; за ред. В.І. Тімофієнка. - Київ: Техніка, 2003. - С. 182.

7. Засыпкин Б.Н. Памятники татарской архитектуры в Крыму. Москва, 1928. – С. 141-142.

7. Сапунова М.Ю. Тентоника в мусульманском зодчестве Крыма // Проблемы теории и истории архитектуры Украины: Сб. науч. тр. – Одесса: ОГАСА, 1999. – С. 116-118.

8. Асєєв Ю.С. Лебедев Г.А. Архитектура Крыма – Киев, 1961.

9. Крикун Ю.В. Пам'ятники кримсько-татарської архітектури (XIII-XX ст.). – Симферополь: «Таврия», 2001. – 168 с.

10. Лопушинская Е.И. Мечеть Джума-Джами в Евпатории. История и реставрация // Строительство и архитектура. – Киев, 1989. - №7. – С. 22-25.

11. Винокур І.С., Хотюн Г.М. Кам'янець-Подільський державний історико-архітектурний заповідник. – Львів: «Карпати», 1986. – С. 112.

12. Логвин Г.Н. По Україні: Стародавні мистецькі пам'ятки. – Київ: Мистецтво, 1968. – С. 332.

13. Вечерський В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. – Київ: НДІТІАМ, 2002. – С. 377.

14. Тубли М.П. Авраам Мельников. – Москва: Стройиздат: Ленинград. - 1980. -С. 85-87.

15. Якубович Михайло. Іслам в Україні. Історія і сучасність. – Винниця: Тов «Нілан – ЛТД», 2016. – 264 с.

16. Рычков П.А. Дорогами южной Ровенщины (от Корца до Плашевой). - Москва: «Искусство», 1989. – С. 88-89.

17.Третяк К.О. Київ. Путівник по зруйнованому місту. – Київ, 2001. – С. 21-22.

18. Куцевич В.В. Особливості архітектури історичних та сучасних мусульманських мечетей // Будівництво України. – Київ, 2010. – С. 29-30.

19. Куцевич В.В. Историзм у сучасній архітектурі України // Будівництво України. – Київ, 2016. – С. 4-5.
20. Кириленко Елена. Восточные молитвы в среде города. Арабский культурный центр // Дом в интерьере – Киев, 2019. – С. 50-51.
21. Раллев О.Б. Еволюція об'ємно-просторових форм арабських країн Близького сходу. Автореф. дис. к. арх.: 18.00.01 / КДТУБА. – Київ, 1996. - 32 с.
22. Дьомін М., Івашко Ю., Куїдер Резга. Мечеті Алжиру. Архітектурні та урбаністичні аспекти. – Київ, 2019. – 192 с.
23. Жовква О.І. Змістоформи мечеті та закономірності формування на сучасному етапі розвитку сакральної архітектури // Вісник Нац. універ. «Львівська політехніка». – Львів, 2015. - №816. – С. 22-26.
24. Тимофієнко В. Нариси всесвітньої історії архітектури. Т.І. Кн. 1. Київ, 2000. – С. 16-21.
25. Сющук Ю.Г. Историко-теоретичні аспекти типології громадських будівель мусульманської архітектури Криму XIII-XVIII ст. Автореф. дис. к. арх.: 18.00.01 / НАОМА. – Київ, 2002 – 19 с.
26. Сапунова М. Ю. Архітектурно-композиційні прийоми мусульманських громадських будівель Криму XIII-XVIII ст. Автореф. дис. к. арх.: 18.00.01. / Нац. Універ. «Львівська політехніка». - Львів, 2007. – 21 с.
27. Наффа Кристиан. Центр духовного єдинення // Курьер Юнеско. – Москва, 1991. - № 1. С. 34-38.
28. Куцевич В.В. Культові будинки та споруди різних конфесій: посібник з проєктування 2-ге видання перероблене і доповнене. – Київ: КИЇВЗНДІЕП, 2009. – С. 75-84, 89, 93, 95-102.
29. ДБН В. 2.2-9: 2019. Громадські будівлі і споруди. Основні положення. Київ: Мінрегіон України. 2019 (зі змінами 2022).

References

1. Kryms`ky`j A.Yu. Vy`brani sxodoznavchi praci v p'yaty` tomax [*Selected oriental works in five volumes*]. – Kyiv: In-t sxodoznavstva im. A. Kry`ms`kogo. T.I. Arabisty`ka [*Arabic studies*] (2007); T. II. Tyurkologiya [*Turkology*] (2007); T.III. Tyurkologiya [*Turkology*] (2010); T. IV. Iranisty`ka [*Iranian studies*] (2008); T. V. Iranisty`ka [*Iranian studies*] (2010). (in Ukrainian)
2. Zakon Ukrayiny` «Pro svobodu sovisti ta religijni organizaciyi». [*On freedom of conscience and religious organizations*] Vidomosti Verhovnoyi Rady` Ukrayiny`. – Kyiv, 1992. - #15. (in Ukrainian)
3. Relihiji svitu [*Religions of the world*]: Per. z franc. / P. Balta, Ž. Bottero, K. Šadefo ta in. – Kyjiv: Maxaon, 2005. – S. 182-197 (in Ukrainian)

4. DR. Jan Barnes. *Wored-Religions*. Part 6: Islam. - London: Cartographica, 2008. – S. 119-142. ISBN: 978-1-84573-325-4. (in English)
5. Dyda I. (2009). *Ekologichni osnovy` trady`cijnoyi ukrayins`koyi arxitektury` [Ecological bases of traditional Ukrainian architecture]*: Monografiya. – L`viv: Vy`d-vo NU «L`vivs`ka politexnika», S. 90. (in Ukrainian)
6. *Istoriya ukrayins`koyi arxitektury` [History of Ukrainian architecture]* (Yu. S. Asyeyev, V. V. Vechers`ky`j, O. M. Godovanyuk ta in.; za red. V. I. Timofiyenka. - Ky`yiv: Texnika, 2003.- S. 182. (in Ukrainian)
7. Zasyppkin B.N. (1928). *Pamyatniki tatarskoy arkhitektury v Krymu. [Monuments of Tatar architecture in Crimea]*. Moskva, S. 141-142. (in Russian)
7. Sapunova M. Yu. (1999). *Tentonika v musulmanskom zodchestve Kryma [Tentonics in the Muslim architecture of the Crimea]* // Problemi teorii i istoriii arkhitektury Ukrainy: Sb. nauch. tr. – Odessa: OGASA, S. 116-118. (in Russian)
8. Aseev Yu.S. (1961). Lebedev G.A. (1961). *Arkhitektura Kryma [Architecture of the Crimea]* – Kiev, (in Russian)
9. Krykun Yu.V. (2001) *Pam'yatny`ky` kry`ms`ko-tatars`koyi arxitektury` (XIII-XX st.). [Monuments of Crimean Tatar architecture (XIII-XX centuries)]*– Sy`mferopol` : «Tavry`ya», 168 s. (in Ukrainian)
10. Lopushinskaya Ye.I. (1989) *Mechet Dzhuma-Dzhami v Yevpatorii. Istoriya i restavratsiya [Mosque Juma-Jami in Evpatoria. History and restoration]*// Stroitelstvo i arkhitektura. – Kiev, № 7. – S. 22-25. (in Russian)
11. Vinokur I.S. (1986), Hotyun G.M. (1986) *Kam'yanecz`-Podil`s`ky`j derzhavny`j istory`ko-arxitekturny`j zapovidny`k [Kamyanets-Podilsky State Historical and Architectural Reserve]*. – L`viv: «Karpaty`», S. 112. (in Ukrainian)
12. Logwin G.N *Po Ukrayini [Across Ukraine]*: Starodavni my`stecz`ki pam'yatky`. – Ky`yiv: My`stecztvo, 1968. – S. 332. (in Ukrainian)
13. Vechersky V. (2002) *Vtracheni ob'yekty` arxitekturnoyi spadshhy`ny` Ukrayiny` [Lost objects of architectural heritage of Ukraine]*. – Ky`yiv: NDITIAM, S. 377. (in Ukrainian)
14. Tubli M.P. (1980) *Avraam Melnikov*. – Moskva: Sroyizdat: Leningrad. S. 85-87. (in Russian)
15. Yakubovich Mikhail (2016) *Islam v Ukrayini. Istoriya i suchasnist` [Islam in Ukraine. History and modernity]*. – Vy`nny`cya: Tov «Nilan – LTD», 264 s. (in Ukrainian)
16. Rychkov P.A. (1989) *Dorogami yuzhnoy Rovenshchiny (ot Kortsya do Plashevoy) [On the roads of the southern Rivne region (from Korets to Plasheva)]*. - Moskva: «Iskusstvo», S. 88-89. (in Russian)
17. Tretyak K.O. (2001) *Ky`yiv. Putivny`k po zrujnovanomu mistu [A guide to the ruined city]*. – Kyiv, S. 21-22. (in Ukrainian)

18. Kucevych V.V. (2010) Osobly`vosti arxitektury` istory`chny`x ta suchasny`x musul`mans`ky`x mechetej [*Features of the architecture of historical and modern Muslim mosques*]// Budivny`cztvo Ukrayiny`. – Kyiv, S. 29-30. (in Ukrainian)
19. Kucevych V. V. (2016) Istoryzm u suchasnij arxitekturi Ukrayiny [*Historicism in modern architecture of Ukraine*]// Budivnycztvo Ukrayiny. – Kyiv, S. 4-5. (in Ukrainian)
20. Kirilenko Yelena (2019) Vostochnye molitvy v srede goroda. Arabskiy kulturnyy tsentr [*Oriental prayers in the city environment. Arab Cultural Center*] // Dom v interere – Kiev, S. 50-51. (in Russian)
21. Rallyev O.B. (1996) Evolyuciya ob'yemno-prostorovy`x form arabs`ky`x krayin Bly`z`kogo sxodu. Avtoref. dy`s. k. arx.: 18.00.01 [*The evolution of three-dimensional forms of the Arab countries of the Middle East. Author's ref. dis. Architect: 18.00.01*] / KDTUBA. – Ky`yiv, 32 s. (in Ukrainian)
22. D`omin M. (2019), Ivashko Yu. (2019), Kuider Rezga (2019). Mecheti Alzhy`ru. Arxitekturni ta urbanisty`chni aspekty` [*Mosques of Algeria. Architectural and urban aspects*]. – Ky`yiv, 192 s. (in Ukrainian)
23. Zhovkva O.I. (2015) Zmistoformy` mecheti ta zakonmirnosti formuvannya na suchasnomu etapi rozvy`tku sakral`noyi arxitektury` [*Contents of the mosque and patterns of formation at the present stage of development of sacred architecture*]// Visny`k Nacz. univer. «L`vivs`ka politexnika». – L`viv, #816. – S. 22-26. (in Ukrainian)
24. Tymofiyenko V. (2000) Nary`sy` vsesvitn`oyi istoriyi arxitektury` [*Essays on the world history of architecture*]. T.I. Kn. 1. Ky`yiv, S. 16-21. (in Ukrainian)
25. Syushhuk Yu.G. (2002) Istory`ko-teorety`chni aspekty` ty`pologiyi gromads`ky`x budivel` musul`mans`koyi arxitektury` Kry`mu XIII-XVIII st. Avtoref. dy`s. k. arx.: 18.00.01` [*Historical and theoretical aspects of the typology of public buildings of Muslim architecture of the Crimea in the XIII-XVIII centuries. Author's ref. dis. Arch.: 18.00.01*] / NAOMA. – Ky`yiv, 19 s. (in Ukrainian)
26. Sapunova M.Yu. (2007) Arxitekturno-kompozy`cijni pry`jomy` musul`mans`ky`x gromads`ky`x budivel` Kry`mu XIII-XVIII st. Avtoref. dy`s. k. arx.: 18.00.01. [*Architectural and compositional techniques of Muslim public buildings of the Crimea in the XIII-XVIII centuries. Author's ref. dis. Arch. : 18.00.01*] / Nacz. Univer. «L`vivs`ka politexnika». - L`viv, 21 s. (in Ukrainian)
27. Naffa Kristian (1991) Tsentr dukhovnogo edineniya [*Center for Spiritual Unity*] // *Unesco Courier*] // Kurer Yunesko. – Moskva, № 1. S. 34-38. (in Russian)
28. Kucevych V.V. (2009) Kul`tovi budy`nky` ta sporudy` rizny`x konfesij: posibny`k z proyektuvannya 2-ge vy`dannya pereroblene i dopovnene [*Religious buildings and structures of various denominations: a design guide for the 2nd edition*

revised and supplemented]. – Ky`yiv: KY`YiVZNDIEP, S. 75-84, 89, 93, 95-102. (in Ukrainian)

29. DBN V. 2.2-9: 2019. Gromads`ki budivli i sporudy`. Osnovni polozhennya. Ky`yiv: Minregion Ukrayiny`. 2019 (zi zminamy` 2022) [*Public buildings and structures. Substantive provisions. Kyiv: Ministry of Regional Development of Ukraine. 2019 (as amended in 2022)*]. (in Ukrainian)

Аннотация

Куцевич Вадим Владимирович, доктор архитектуры, профессор, заведующий кафедры архитектурного проектирования гражданских зданий и сооружений, Киевский национальный университет строительства и архитектуры.

Архитектура мусульманських мечетей в Україні

В статье рассматриваются исторические предпосылки проникновения ислама на территорию Украины и формирование исламской архитектуры. Выявлено, что географическое положение Украины способствовало появлению мусульман на украинских землях, особенно южных, на границе двух великих цивилизаций – христианской и мусульманской. При этом ислам в Украине сыграл значительную этноформирующую роль в жизни тюркских народов.

С развитием миграционных процессов появилась необходимость в строительстве мусульманских мечетей на территории Украины. И если в XVI-XVII ст. мечети строили деревянными, то начиная с XIX ст. – каменными и кирпичными. Первая мечеть в Украине появилась в XVI-XVII ст. в г. Острог на Волыни в татарском предместье, построенная князем К. Острожским, которая не сохранилась. С начала XIX ст. в городах Украины строились мечети (Киев, Харьков), а современная история ислама и мусульман Украины начинается с обретением Независимости. Так, в 1998-2000 гг. были построены молитвенно-мусульманский комплекс в Киеве и арабский культурный центр в Одессе (2000). Кроме того, построены и проектируются мусульманские мечети в Донецкой, Луганской, Запорожской, Николаевской, Херсонской областях, а также в городах Киев, Одесса, Донецк и др. Для восприятия обновленного утраченного в советское время целого направления в архитектуре общественных зданий – сакрального зодчества, в том числе и мусульманского, формируется мусульманская архитектура. Определено, что современная архитектура мечетей создается на основании синтеза традиционности и современного творческого характера архитектурного метода проектирования объемно-пространственного образа исламских святынь.

Ключевые слова: ислам; мусульманские мечети; ориентальное зодчество; традиции; архитектурно-планировочные решения; композиционные решения; конструктивные решения.

Annotation

Kutsevych Vadym, Doctor of Architecture, Professor, Head of the Department of Architectural Design of Civil Buildings and Structures, Kiev National University of Construction and Architecture.

Architecture of Muslim mosques in Ukraine

The article deals with the historical prerequisites for the penetration of Islam into the territory of Ukraine and the formation of Islamic architecture.

It was revealed that the geographical position of Ukraine contributed to the emergence of Muslims in Ukrainian lands, especially in the south, on the border of two great civilizations – Christian and Muslim. At the same time, Islam in Ukraine played a significant ethno-forming role in the life of the Turkic peoples.

Evidence of the permanent presence of Muslims in Kievan Rus dates back to the 11th century, when the Pecheneg Muslim cavalry was in the service of the Kievan prince. The second period is defined as a military-colonization period, which refers to the settlement in a permanent place of the peoples who professed Islam, as well as the colonial policy of the Ottoman Empire in the Northern Black Sea region and Transnistria. The Crimean peninsula became the main area for the spread of Islam in the lands that became part of independent Ukraine, where a unique Muslim civilization was born and strengthened.

With the development of migration processes, the need arose for the construction of Muslim mosques on the territory of Ukraine. And if in the XVI-XVII century. mosques were built of wood, then starting from the 19th century. - stone and brick. The first mosque in Ukraine appeared in the XVI-XVII centuries. in the city of Ostrog in Volhynia in the Tatar suburb, built by Prince K. Ostrozhsky, which has not survived. From the beginning of the nineteenth century Mosques were built in the cities of Ukraine (Kyiv, Kharkiv), and the modern history of Islam and Muslims of Ukraine begins with the acquisition of Independence. So, in 1998-2000 the prayer-Muslim complex was built in Kyiv and the Arab cultural center in Odessa (2000). In addition, Muslim mosques have been built and are being designed in Donetsk, Luhansk, Zaporizhye, Mykolaiv, Kherson regions, as well as in the cities of Kyiv, Odessa, Donetsk, etc.

In order to perceive a renewed direction in the architecture of public buildings, lost in Soviet times - sacred architecture, including Muslim architecture, Muslim architecture is being formed. It is determined that the modern architecture of mosques is created on the basis of the synthesis of traditionalism and the modern creative nature of the architectural method of designing a three-dimensional image of an Islamic shrine.

Key words: Islam; Muslim mosques; oriental architecture; traditions; architectural and planning; compositional and constructive solutions.